

Zmogljivost in uspešnost preprečevanja kriminalitete – nekaj dilem

Janez Pečar*

Crimina quisquis agit,
tremebundo pectore vivit.
Kdor dela hudodelstva,
živi prestrašenega srca.

Preprečevanje kriminalitete je uspešnejše pri tradicionalnih oz. najbolj preprostih kaznivih dejanjih, za katera so potrebni fizična sila, priložnost in primeren trenutek. Priložnosti pri drugih oblikah kriminalitete so manj uporabne pri preprečevanju, še posebno, če gre za intelektualiziran kriminal. Vendar je priložnost glavna spodbuda za večino kriminalitete, kar napeljuje na situacijsko prevencijo, ki je prepuščena možnim žrtvam – zlasti zasebnikom. Ti se lahko branijo bodisi komercialno bodisi samovarovalno. Država porazdeljuje svoje preprečevalne storitve dokaj selektivno. Zlasti pri sekundarni in terciarni viktimizaciji je večinoma odvisna od prijavljanja, medtem ko je njena proaktivnost na teh področjih močno omejena zaradi neobvladovanja viktimogenih situacij. Oškodovanci so zato še najbolj prikladni nosilci kriminalne prevencije. Po drugi strani, sleherna družba opušča svoj vpliv na spreminjanje ljudi, da ne bi delali kaznivih dejanj kot ekonomske kategorije, ki obeta dobiček. Z znanimi storilci se pretežno ukvarja formalizirana represija, ki pri tem uporablja še različne znanstvene discipline, medtem ko je preprečevanje v glavnem nepravno in laično delovanje, navadno motivirano s strahom pred kriminalom. Ta se pri ogrožanju države uporablja tudi za etatizirano prevencijo celo v globalnih razsežnostih (terorizem, korupcija, pranje denarja itd.). Zato se globalizirani svet s svojo digitalno revolucijo oblikuje tudi v okviru konfliktnih procesov: privatizacije, komercializacije in etatizacije preprečevanja, z ustrežno militarizacijo.

Ključne besede: preprečevanje kriminalitete, priložnost, država, privatizacija, komercializacija, oškodovanec, represija

UDK: 343.85

Zadnji dogodki v svetu, ne toliko povezani s splošno kriminaliteto, temveč s terorizmom, kriminalom korporacij, virtualnim knjigovodstvom, kaznivimi dejanji elit, trgovanjem z ljudmi, kriminaliteto na internetu in drugimi najnovešimi oblikami odklonskosti, ki nastopajo v transnacionalnem razvoju in globalizaciji, porajajo vprašanja, kako poleg represije preoblikovati tudi preprečevanje kriminalitete – kot možno alternativo. S preprečevanjem kriminalitete najrazličnejših vrst, ki je dosti bolj zamotana, kot tista, ki se pojavlja vso človeško zgodovino z določeno vztrajnostjo, naj bi deloma nadomestili represijo, ki sledi potem, ko je že vse prepozno.

Svet ogrožajo najrazličnejše nevarnosti in te so vedno bolj moteče ne glede na področja, na katerih se pojavlja. Psihološko pa je najbolj poudarjena tista, ki jo podpirajo globalne politike, ko uporabljajo odklonskost kot motivacijo tudi za doseganje svojih ciljev. Še posebno v zadnjih mesecih smo videti, kako se različni previdnostni ukrepi preprosto spreminjajo v množično nasilje in represijo nad ljudmi samo zaradi strahu, ki ga poudarjajo posamezne države. Zato se neposredno izvrševanje prenekaterih oblik preprečevanja spreminja v nasprotje od tistega, kar naj bi bilo v normalnih razmerah, ko posamezne družbe niso toliko spolitizirane.

* Janez Pečar, univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti in redni profesor za kriminologijo.

Ker pa je preprečevanje kriminalitete veliko breme za nekatere varnostne organe, ga ti nalagajo tudi drugim, tako državnim kot nedržavnim mehanizmom. Slednji se na inovativen način lotevajo nalog, ki največkrat sploh niso njihove. V mednarodnih razsežnostih se preprečevanja lotevajo tudi z militarizacijo (npr. militarizacijo preprečevanja ekološke in organizirane kriminalitete ter celo korupcije) in ne samo s privatizacijo in komercializacijo. **Preprečevanje odklonskosti še nikoli doslej ni bilo tako pluralno, kot je danes, predvsem zaradi nekaterih dogodkov, ki so zaradi političnih, ekonomskih in zgodovinskih razlogov prinesli v svet nove zahteve po zatiranju nevarnosti. Sumnjičavost in strah zahtevata pomasovljeno upiranje nevarnostim in grožnjam. Zato se upravičeno postavlja vprašanje, kako naprej s preprečevanjem kriminalitete, ker nas sedanost po eni strani sili v umikanje v zasebnost, hkrati ko se po drugi preprečevanje polagoma spreminja v dejavnost, ki je vedno bolj v domeni države. Ta le na obrobni področjih dopušča sodelovanje v kriminalni prevenciji, dokaj odvisno od oblik ranljivosti.**

Sodobni kapitalizem je predvsem države v tranziciji prisilil k razmišljanju, kaj in kako delati, da bi tudi na tem področju kar najbolj posnemali izkušnje in znanje od tam, kjer jih je največ. Dileme nastajajo tudi zaradi legalizacije takih obrambnovarnostnih ukrepov, ki presegajo sedanje in postajajo motnja zaradi masovnosti nadzora z najrazličnejšimi metodami in tehničnimi možnostmi, ne samo na javnih prostorih, ampak tudi drugod, sumljive so celo velike socialne in etnične

skupnosti. Pri tem nikoli **niso toliko pomembni vzroki in vplivi za nastajanje česa, ampak predvsem posledice**, ki so vidne, vzroki pa so skriti (kot npr. pri mednarodnem terorizmu). Zato se svet raje ukvarja s posledicami, ne pa z vzroki (nekateri opozarjajo na obsedenost z etiologijo v kriminologiji). Odpravljanje samo posledic pa je večinoma jalovo početje. Zato se etiološke krize vzdržujejo tudi drugod in ne samo v kriminologiji.

Sedanost nenehno odpira nove probleme in nove poglede nanje, ki so včasih tudi nerazumljivi. Pluralizem interesov, kako vzdrževati in zagotavljati varnost tudi s preprečevalno dejavnostjo, pa je vedno bolj razpet med etatizmom in konzumerizmom. Le zatiranje obrobne, toda najbolj vidne odklonskosti s področja primarne viktimizacije, se prepušča najnižjim ravnam za to motiviranega prebivalstva, če se sploh hoče **ukvarjati z upravljanjem svoje »ranljivosti«**. Toda preprečevanje kriminalitete ima svoj domet, odvisen od neštetihih okoliščin, ki vplivajo na to, kakšna bosta njena uspešnost in zmogljivost. Vendar ne gre samo za to, kaj vse vpliva na stopnjo kriminalitete posameznih vrst, ampak tudi za to, kaj sploh deluje pri njenem omejevanju in zatiranju. To pa je vprašanje, ki ga je načel že Martinson, davnega 1974. leta, vendar za 231 tretmanskih programov (Martinson, R. 1974. What works? Questions and Answers About Prison Reform. The Public Interest, 35, 22-34). Vprašanje pa gre razširiti na vse drugo pri omejevanju in zatiranju odklonskosti in reševanju različnih oblik primarne, še posebej pa sekundarne in **terciarne viktimizacije, ki je najbolj zanemarjena**, vendar je ne gre tako dramaturgizirati, kot to danes počnejo (ob nekaterih vprašanjih) v najbolj razvitem svetu.

1. Priložnost kot glavna spodbuda za kriminaliteto

Priložnost je posledica okoliščin, ugodnih za storitev nečesa (SSKJ IV, s. 150). Zato je **večina kriminalitete povsod po svetu storjena predvsem zaradi ugodnih priložnosti**. In teh ni malo. Ustvarjamo jih ljudje, kjerkoli, kadarkoli in s čimerkoli. Priložnosti so večinoma zunanje situacije, ki napeljujejo, vzpodbujajo in vabijo k dejanju, odzivanju in ravnanju, ki ima za posameznika ali skupino nek pomen, odvisen od razmerij, v katerih se je kdo znašel. Ker je tako, potem so priložnosti izrednega pomena za preprečevanje kriminalitete. Kajti **priložnosti ponujajo možnost za nastajanje kriminala do te stopnje**, da je na splošno sprejeto izhodišče, po katerem je za uspešen boj s kriminalom potrebno predvsem obvladovati priložnosti oz. jih odpravljati in onemogočati še predno pride do nezaželenih posledic. Toda priložnosti so lahko zakonite ali nezakonite, nadzorljive ali neobvladljive, občasne in stalne in še kakšne, nenehno pa jih ustvarja današnje razgibano življenje s številnimi okoliščinami, ki jih povzročamo ljudje. Tudi zato je preprečevanje kriminalitete predvsem odstranjevanje priložnosti ali onemogočanje njihovega nastajanja.

Priložnosti izhajajo iz **personaliziranih in nepersonaliziranih razmerij**. Prvo je značilno predvsem za nasilniško,

spolno in včasih tudi za premoženjsko kriminaliteto. Kajti človeško vedenje je večinoma delovanje proti nekemu ali nečemu na temelju pomena, ki ga ima za posameznika. Ta pomen pa se odraža v pomenu, ki ga ima za drugega – še posebno, če gre za »kazensko dvojico« ali osebi v viktimo-kriminogeni celoti. Ta pa vedno nastaja ali se razvija v neki priložnosti ali (predkriminalni in preddeliktualni) situaciji in dobiva svojo vrednost, kakovost in pomen po tem, kako se posameznik v tem sklopu odziva na ravnanje drugega in kako izbira, odraža, prenaša, odpravlja ali sprejema njegovo delovanje. Vedenje obeh je zato dinamičen proces, je interakcionizem, v katerem skoraj nikoli nihče ni odvisen samo od sebe. Zato je kaznivo dejanje posledica in rezultat delovanja obeh, sicer različen, toda le redkokdaj je odvisno samo od enega. Personalizirana kriminaliteta je torej posledica medsebojnega delovanja dveh ali več oseb z različnimi vlogami.

Dosti bolj, ali celo povsem enostranska razmerja nastajajo pri nepersonalizirani kriminaliteti, pri kateri se odnos v »paru« povezuje samo s **priložnostjo kot zgolj zunanjo okoliščino**, ki se kaže kot ugodnost za storitev dejanja ali pridobitev neke prednosti. To pelje k spoznanju, da je kriminalno vedenje večinoma ekonomsko obnašanje, s katerim se išče največji dobiček ob najmanjšem tveganju. In prav zato je priložnost kot zunanja okoliščina – selektivni mehanizem, ki postavlja ljudi pred preizkušnjo, po kateri se ločujemo bodisi na povsem neprizadete ob priložnosti bodisi priložnostim podlegamo kot priložnostni ali impulzivni storilci, kot premišljujejoči in še drugačni, za razloček od tistih, ki si priložnosti kratkomalo sami dejavno ustvarjajo, jih iščejo, izrabljajo itd., do tistih, ki jih načrtujejo in se na priložnosti sploh pripravljajo kot storilci, ki jim je kriminaliteta poklic in donosno početje za preživljanje. Zato je **poklicna kriminaliteta nenehno izbiranje prikladnih ciljev**. Priložnosti se, ne nazadnje, odražajo tudi kot življenjski stil, ko je kriminal za nekoga rutinska dejavnost, ali pa samo vzgib, ki napeljuje na določeno odzivanje. In če priložnosti ni, ni (morebitnega) tehtanja: storiti nekaj ali ne storiti.

Različnost v priložnostih pomeni različnost v kriminalu. Skupine in posamezniki so že zaradi priložnosti, ki se jim ponujajo ali ki jih sami ustvarjajo, napeljevani k prav določene-mu kriminalu. Ta pa je pogosto odvisen od tega, kakšen vložek je potreben za doseg določene koristi. In tovrstni »cost/benefit« je pomembno merilo za delovanje kriminalnega sveta. Kajti »korist« mora vedno prinesiti več, kot je treba utrpeti ali prenašati kasneje. Toda večina deviantov nikoli ne računa s tem, da bo prijeta – razen, če gre pri posameznikih, zaradi njihove osebnosti, za kakšne samokaznovalne težnje.

Številne priložnosti ali prikladni cilji za kriminal so družbene realnosti, s katero velja računati. Zato »ponudniki« priložnosti oblikujejo kriminaliteto in se tega večinoma sploh ne zavedajo, drugi pa tudi zaradi njih postajajo storilci kaznivih dejanj. Kajti, **če ne bi bilo priložnosti – ne bi bilo večine kriminalitete**. Večina priložnosti tudi nikoli ni izrabljena.

Toda žrtev kriminala je vedno več, kot je prijetih storilcev. Kajti priložnostni model na strani žrtev prevladuje nad modelom kriminalnega odločanja in izbire storitev. Zato je vedno treba računati z neravnovesjem med vplivom priložnosti in sposobnostjo storilcev, da se jim upre. Že Rimljani so rekli: »Occasio cansa scelerum« (Priložnost je vzrok zločina).

Priložnosti napeljujejo na situacijsko preprečevanje kriminalitete. Torej na takšno oblikovanje vedenja možnih oškodovancev, ki ne bi privedlo do kaznivih dejanj in ki bi hkrati z varovanjem stvari vodilo k spreminjanju ljudi. Pri tem gre za doktrino o zmanjševanju priložnosti, ki jo je pred leti začela uveljavljati britanska administrativna kriminologija (Kanduč, s. 347) in ki se bolj opira na preprečevanje kriminala kot na ugotavljanje vzrokov zanj. »Situacijska kriminologija« prenaša težišče oblikovanja človeškega vedenja s storilca na žrtev oz. oškodovanca, ki tako postaja poglobitni tvorec viktimogenega oblikovanja kriminalnega sveta. Kolikor je to lahko problematično pa je po drugi strani koristno in dosti bolj obvladljivo, kot je spreminjanje možnih storilcev, ker večinoma ne poznamo njihovih kriminalnih motivov. Zato postajajo žrtve kaznivih dejanj najbolj obetajoča možnost za zmanjševanje vsaj določene kriminalitete. Ne pa za vso.

2. Zasebnitvo kot osrednja motivacija za preprečevanje kriminalitete

Na splošno ni mogoče reči, kateri dejavniki in kaj sploh ne pride v poštev za preprečevanje kriminalitete. Kriminaliteta je namreč takšno človeško delovanje, ki ga je lahko pričakovati kjerkoli in kadarkoli. Je namreč življenje kot katerokoli drugo, le da se na določenem delu in v ustreznem obsegu vedno lahko spreminja v nekaj, kar je moteče, nezaželeno ali sploh prepovedano. Tudi zato se večinoma, kot ugotavljajo prenekatere kriminološke raziskave, **kriminalni svet skoraj ne razlikuje od tistega, ki vsaj formalno ostaja pošten.** V sodobnem svetu smo vsi lahko storilci kaznivih dejanj ali devianti, naslednjič pa njihove žrtve. Izmenično. Osrednje vprašanje je, ali nas sploh odkrijejo. Kajti v kontekstu družbenega interakcionizma je najbolj pomembno – biti odkrit. Torej ugotovljen kot deviant ali storilec kaznivega dejanja. Ker pa večina kaznivih dejanj vedno ostaja ali neodkrita ali vsaj nepreiskana, je to okoliščina, ki je ne gre prezreti, čeravno se večina kriminoloških raziskav pri svojem teoriziranju opira na »uradno kriminalno statistiko«. Ta pa je morda le **vzorec resničnosti – nikoli pa resničnost sama.**

Toda s preprečevanjem kriminalitete je vedno in povsod (lahko) najbolj motiviran predvsem (fizični) posameznik oz. njegove najožje skupine, ki so edino sposobne spoznavati lastno ogroženost. Vse druge človeške skupine, predvsem pa »pravne osebe« obvladujejo samo posamezne segmente »ranljivosti« in še to največkrat z ustreznimi (odtujenimi in zbirokratiziranimi) službami, ki ne obvladujejo vseh simptomov groženj s kriminalom, pa če so še tako specializirane in

tehnologizirane (spomnimo se na grozozansko število zaposlenih ljudi v severnoameriških obveščevalnovarnostnih organih pred 11. septembrom 2001). To pomeni predvsem dve zahtevi: po eni plati je **sleherni posameznik najbolj prikladen subjekt preprečevanja kriminalitete, ker je neposredno motiviran za svojo lastno varnost.** Po drugi, pa mora boj s kriminalom zunaj neposrednega zasebnitva potekati **profesionalizirano, bodisi državno bodisi povsem komercialno.** Zato so danes v kriminalni prevenciji v ospredju bodisi privatizacija in komercializacija bodisi etatizacija nadzorstva bodisi povsem sproščeno ali organizirano laično samovarovanje. Preprečevanje kriminalitete je čedalje bolj prodajana storitev na ustreznem tržišču, ki konkurira državi, ker je ta nesposobna ustrezno porazdeljevati svoje dejavnosti glede na družbene potrebe. Poleg tovrstne etatizacije in komercializacije že od nekdaj obstaja samopreprečevanje kot zgodovinski relikv iz prazgodovine, saj se je moral najprej vsak sam ukvarjati s svojo lastno ranljivostjo ali pa vsaj v skupinah, s katerimi je delil svojo usodo. **V tržni družbi pa je tudi preprečevanje naprodaj.**

Preprečevanje kriminalitete je, tako kot varovanje, v prvi vrsti nadzorovanje česar koli, kar ustvarja ranljivost ali ogroženost. Nadzorovanje je sestavljeno iz vrste najrazličnejših dejavnosti, ki omogočajo ne le spoznavanje nevarnosti, ampak tudi njihovo obvladovanje ali kot pravimo, upravljanje, na katero so poleg teorije osrednja vsebina – izkušnje. Toda »izkušnja ni to, kar se človeku dogaja, ampak je tisto, kar on sam počne s tistim, kar se mu dogaja«, kot je rekel Aldus Huxley (Ericson, R. et. al.: Visualising Deviance. 1987, s. 136). In prav to je osrednje vprašanje, kaj in kako delati z dogajanjem, ki nas ogroža. Vendar ne potem, ko so posledice tu, ampak prej, ko jih še ni, marveč se samo napovedujejo. V tem je smisel preprečevalnega obvladovanja okoliščin, ki peljejo k posledicam. Nekatere so obvladljive, druge znatno manj, tretje pa komaj ali pa sploh ne.

Najbolj je obvladljivo vse tisto, za kar obstaja **masovna motivacija za samovarovanje.** To pa je konvencionalni, klasični oz. tradicionalni kriminal premoženjskega, nasilniškega in spolnega tipa, ki se pojavlja že vso človeško zgodovino s presenetljivo vztrajnostjo. Ni ga mogoče izkoreniniti, ker navadno prinaša neko korist, za katero niti ni potrebno posebno vlaganje, ampak v glavnem in večinoma fizična sila. Vse ostalo, kar zahteva predvsem intelektualne sposobnosti, znanje, spretnosti itd., kot npr. gospodarsko-poslovna kriminaliteta, kriminal belega ovratnika, korporacijska kriminaliteta, računalniška kriminaliteta, finančni, uradniški in strukturni kriminal, korupcija s pranjem denarja in sploh kriminaliteta, povezana z zaposlitvijo ali delovnim mestom, finančni škandali, knjigovodske goljufije in sploh virtualno knjigovodstvo, zlasti če so storilci pripadniki višjih slojev, elit, ljudje z družbeno in politično močjo itd., in še posebej, če gre za globalizacijo v kriminalu in mednarodne združbe – pa je čisto nekaj drugega. Pri tem ni treba posebej omenjati najsodobnejše »vojne proti terorizmu«, ki je nabita

ne samo s politizacijo ampak tudi z nacionalno čustvenostjo. S to nekonvencionalno, pretežno novo in tudi fenomenološko različno kriminaliteto, pa so vedno težave in te bodo tudi ostale. Težko jo je odkriti in tudi preprečevati in zaradi tega je še posebej neobvladljiva, ker **pogosto sploh ni vezana ne na čas in ne prostor**. Hkrati v zvezi z njo ni pričakovati »zasebniških« motivacij za njeno odkrivanje, ker ne ustvarja zasebnih stroškov, ampak predvsem terciarno ali kvečjemu sekundarno viktimizacijo.

Preprečevalno dejavnost je zato mogoče pričakovati predvsem v okviru primarne viktimizacije – torej na škodo posameznikov ali njihovih ožjih skupin. Vse ostale možnosti pa so močno omejene in odvisne od zagnanosti in sposobnosti zlasti državnih organov, ki jih je čedalje več¹ – tudi zato, ker so čedalje manj sposobnosti obvladovati nekonvencionalno družbeno ranljivost s kriminalom. Sodelovanje ljudi pa je odvisno od njihove koristi, tudi pri preprečevanju. Če je ni videti, potem ustreznih motivacij ni, ali pa so povsem kratkoročne. Zato so lahko tudi preprečevalni programi – iluzija, in »community self-policing«, državljansko patroljiranje, usposabljanje za samoobrambo, vigilantizem različnih vrst, sosedsko opazovanje, posredovanje in pomirjanje, vmeševanje opazovalcev, pomoč žrtvam, vroči telefoni, svetovanje, socialna pomoč itd. le **ukrepanje zoper spodnje sloje, revne in obrobne, mlade in tujce**. Seveda, vedno odvisno od prostora in socialnega okolja, v katerem se kaj dogaja.

3. Ogrožanje in ranljivost s kriminalom

Nevarnost kriminalitete opredeljuje ogroženost možnih oškodovancev. Njihova ranljivost je zato odvisna od ukrepov zoper lastno viktimizacijo. Ranljivost je »kakršnakoli slabost

¹ V Sloveniji imamo številne državne organe, ki se poleg klasičnih represivnih mehanizmov še posredno ali neposredno ukvarjajo s kriminaliteto in odklonskostjo, pogosto tudi kot nekakšni nadzorni ali povezovalni organi za vzdrževanje ustreznega sodelovanja in za oblikovanje »politik« na področjih, za katera so ustanovljeni. Takšni so npr.:

Uradi: za preprečevanje pranja denarja, za nadzorovanje iger na srečo, za droge, za preprečevanje korupcije, za varstvo lastnine, za javna naročila, za varstvo konkurence, za kemikalije, za narodnosti, za mladino, za verske skupnosti, za invalide, za enake možnosti, za evropske zadeve, za lokalno samoupravo, za prostorsko planiranje, za makroekonomske analize in razvoj, (za radiodifuzijo in pošto, za telekomunikacije) itd.

Agencije: za lastninjenje, za zavarovalni nadzor, za okolje, za trg vrednostnih papirjev, za nizko in sredneradioaktivne odpadke, za energetiko, za javnopravne evidence in storitve, za regionalni razvoj, (za zdravila, za prehrano, za varstvo potrošnikov, za seizmologijo, za civilno letalstvo) itd.

Uprave: za jedrsko varnost, za javna plačila, za zaščito in reševanje itd.

Poleg varuha človekovih pravic in računskega sodišča so še različne parlamentarne in druge komisije, razni odbori in strategije (celo »za preprečevanje in odpravljanje diskriminacij«).

oz. napaka v fizičnem stanju posameznika ali organizacije, postopka in ravnanja, menedžmenta, administracije, hardwara in softwara, ki se lahko izrabijo za povzročitev škode tako posamezniku, organizaciji, poslovnosti ali dejavnosti«. Medtem ko je ogroženost »katerakoli okoliščina ali dogodek, ki ustvarja škodo sistemu, posamezniku, imetju, pripomočkom in sposobnosti, zaposlovanju, industriji in inštituciji tako z uničenjem, razkritjem, odpovedjo storitev ipd. (Simenson, C. 1998. Private Security in America, Prentice Hall, s. 201, 202, 203.) To velja seveda, kolikor gledamo na varnost kogarkoli s teh dveh plati. Sicer pa se obe vprašanji navadno dojemata kar skupaj, ker je **pogosto težko ločevati preddeliktne situacije, različne sprožilne mehanizme, nevarno stanje, viktimogene priložnosti in še kaj v povezavi z njihovim prispevkom h končni posledici**. Toda odpravljanje posledic ali vsaj njihovo zmanjševanje pa je ključni namen kakršnekoli prevencije in česar koli ne glede na to,, ali gre za primarno, sekundarno ali terciarno viktimizacijo – le da je stopnja previdnosti odvisna predvsem od oškodovancev. Zato je tudi detektabilnost tako različna in kaže zanimanje možnih žrtev za škodo, ki jim grozi zaradi njihove ranljivosti. Ranljivost pa je dinamično stanje, ki omogoča različne stopnje oškodovanja, te navadno ponuja (ustvarja) žrtev sama. Tudi zato je stopnja »odkriljivosti« posameznih vrst kriminalitete tako odvisna od posameznih vrst žrtev, ki glede na naravo kriminalitete »pristajajo« na lastno viktimizacijo. Kolikor pa gre za vzajemno viktimiziranje ali sploh za kriminal brez žrtev, od katerih imajo vsi korist, potem je seveda govoriti o ogroženosti in ranljivosti vedno dokaj problematično.

Ranljivost s kriminalom je gotovo najbolj izrazita, kadar je možni oškodovanec ogrožen neposredno – bodisi premoženjsko, telesno, zdravstveno ali v svojih pravicah bodisi kako drugače. Torej takrat, kadar je njegova **viktimizacija povsem individualna**. Posledično se oškodovanje porazdeljuje zaradi prenekaterih okoliščin, v katerih posameznik postane cilj nekega kaznivega dejanja, k čemer bi lahko tudi sam prispeval – kot vemo iz viktimologije. Zato je prva naloga »kriminalne prevencije« izobraževati možne oškodovance, da ne bi ustvarjali viktimokriminogenih priložnosti v svojo škodo. Toda vemo, da se izmed neskončnega števila danih priložnosti izkorišča le nekatere. In to predvsem tiste, na katere naleti za to »prikladni« storilec. Ugodna **priložnost, prikladni storilec in ustrezní trenutek** morajo »naleteti« hkrati, da pride do »posledice« oz. do kaznivega dejanja. Če katera od treh sestavin ne ustreza – potem do kaznivega dejanja navadno sploh ne prihaja. Po Ruggieru (Ruggiero, V. 2000, Crime and Markets. Essays in Anti-Criminology) je porazdeljevanje priložnosti »bazar«, na katerem možni storilci jemljejo blago, ki se jim ponuja kot v samopostrežni prodajalni. Oškodovanci pa se potem odzivajo glede na zavedanje svoje ranljivosti in ogroženosti.

Pri sekundarni in terciarni viktimizaciji so oškodovanci kot fizične osebe dosti bolj oddaljeni od neposredne oškodovanosti kot pri primarni. Škodo si delijo, in več ko jih je, manjši

delež prihaja na posameznika. Zato je tudi **motivacija**, tako **za preprečevanje** kot za varovanje, **znatno manjša** ali pa je marsikdaj sploh ni. To pa vpliva tako na prijavljivost kot na prijemljivost (detektabilnost) osumljencev. Tudi »temnega polja« ali prikrite kriminalitete je največ pri sekundarni in terciarni viktimizaciji oz. nekonvencionalnem in novem kriminalu, ki po svoji materialni škodi daleč presega še tako številno kriminaliteto na škodo posameznika.

Ogrožanje in ranljivost sta skoraj povsod po svetu pripeljali do **erozije državnih nadzorstvenovarnostnih storitev in do privatizacije in komercializacije nadzovanja** in varovanja ter s tem tudi preprečevanja. Zato zasebnštvo na nadzorstvenovarnostnem področju postaja čedalje bolj pomemben dejavnik, čeprav ga preprečevalno teoretiziranje še vedno močno zanemarja. Toda vsi subjekti, tako zasebni, skupinski, državni in drugi morajo omejevati lastno ranljivost, da bi bili čim manj ogroženi in da bi nenehno zmanjševali tveganje in izgubo, ki jih prinaša kriminaliteta. Kajti **kriminal je vedno ekonomsko vprašanje in to za obe strani** v »kazenski dvojici« - **za storilca kot za žrtev**. Prvi ima koristi, drugi pa škodo. Zato velja razčiščevati to vprašanje tudi s preprečevalnim ukrepanjem v katerikoli vrsti viktimizacij. Toda še vedno se zanjo najbolj zanima zasebnik – še posebej, če je lastnik proizvajalnih sredstev in regulator proizvodnih odnosov v kakem zasebnem podjetništvu. Kajti dobiček je zanj – osrednje vprašanje.

In prav s tem v zvezi se, poleg privatizacije in komercializacije, pojavljajo potrebe po merjenju ogroženosti in ranljivosti ter napovedovanju nevarnosti (glej o tem: Meško, 2002 Osnove preprečevanja kriminalitete, s. 168, 169); pričakuje se nove oblike ogroženosti in ranljivosti zaradi kriminala, ki ga niti ne slutimo, ker bo lahko virtualiziran na različne načine, pa še internacionaliziran oz. globaliziran, pogosto pa bodo storilci močni, elite, gornji svet itd. Toda tradicionalni kriminal z manjšimi škodami še vedno ostaja najbolj prijavljivo področje množice **ljudi spodnjih slojev, ki se najraje viktimizirajo tudi med seboj** zaradi priložnosti, ki jih je mogoče pojasnjevati s teorijo rutinske dejavnosti, teorijo kriminalnega posnemanja ter s teorijo razumske izbire.

4. Oškodovanci – kot možni nosilci preprečevanja kriminalitete

Oškodovanec s kaznivim dejanjem ali kot mu (ne povsem ustrezno) pravimo »žrtev« ni čisti tip (kategorija) svoje vrste, ker smo ljudje prevečkrat postavljeni v situacije, da smo enkrat oškodovani s kriminalom, drugič pa storilci kaznivih dejanj. Ne sicer dosledno, ampak prenekatero kriminološke raziskave ugotavljajo, da **med storilci in žrtvami ni bistvenih razločkov**, da imajo podobne značilnosti in seveda predvsem, da je najpomembneje biti odkrit kot storilec kaznivega dejanja. Ker pa je večina kriminalitete (na splošno, ne velja pa to za posamezna kazniva dejanja – npr. za uboj) neodkrita ali

nepreiskane, je potem še lažje domnevati podobnost enih in drugih, kar dopušča povprečnost, razen v nekaterih izjemnih primerih, ki so seveda hkrati za kriminološko in viktimološko raziskovanje – najprivlačnejši. Zato je tudi zadovoljstvo z mehanizmi družbenega nadzorstva približno enako tako pri storilcih kot pri žrtvah kaznivih dejanj, kar je težko verjeti, ampak v naših razmerah se je pokazalo, da je res tako (raziskava »Neprijavljena (prikrta) kriminaliteta«, Inštituta za kriminologijo v Ljubljani, št. 58). Zato eni in drugi **sodelujejo s policijo in kazenskim pravosodjem obotavljivo in z nezaupanjem**. Od oškodovancev bi verjetno pričakovali, da bodo z vnemo prijavljali svoje viktimizacije, toda to je odvisno od neštetihih okoliščin. Zato pa so potrebne raziskave o razmerjih med žrtvami in prijavljeno kriminaliteto in med žrtvami, ki prijavljajo kriminaliteto s kazenskim pravosodjem (Crime and Criminal Justice Systems ... s. 106). Toda prav v tem je iskati neenakost vlog »kazenske dvojice« pred kazenskim pravosodjem.

Na splošno pa velja, da so (možni) **oškodovanci najbolj odzivna skupina** za sodelovanje v kriminalni prevenciji, še toliko bolj, če so bili večkrat viktimizirani oz. če gre za povratništvo v viktimizaciji, kar je v posameznih primerih lahko tudi patološko. To seveda lahko pomeni, da gre za žrtve, katerih življenjski stil in rutinska dejavnost ustvarjata ranljivost za viktimiteto, podobno kot oboje prav tako spodbuja tudi kriminaliteto storilcev. Ali drugače povedano: preprečevanje glede na delitev po pomembnosti bodisi za storilce bodisi za žrtve je lahko močno problematično, če se nekatere okoliščine pri obeh skupinah prepletajo in vplivajo na to, da **ljudje izmenično postajamo tako storilci kot oškodovanci** ali žrtve kaznivih dejanj. Kriminološka in viktimološka raziskovanja pa si jih navadno najraje ogledujejo v »čistih« oblikah, kar je lahko zapeljiva iluzija. Domnevno čiste tipološke klasifikacije so najbolj sprejemljive, dobrodošle, uporabne, napovedljive, koristne in seveda zato tudi neproblematične. Življenje pa je lahko povsem drugačno. Ne samo belo in ne samo črno.

Vendar ostanimo pri iluziji, da so žrtve najbolj odzivna, velika in dobrodošla skupina nosilcev preprečevanja kriminalitete, kar je docela upravičeno pričakovanje. Navsezadnje tudi zato, ker **tipologija viktimitete vedno določa tipologijo kriminalitete** ali kot so kriminologi že zdavnaj spoznali: »Žrtev oblikuje svojega storilca«. Torej ne oblikujemo storilcev s tem, da se jim ponujamo kot žrtve z najrazličnejšimi možnostmi in priložnostmi za storitev kaznivih dejanj, do katerih večinoma ne bi prišlo, če ne bi bilo kriminogenih položajev, v katerih je »delanje« kaznivih dejanj ne samo olajšano, ampak naravnost izzvano.

Toda s takšnim izhodiščem povsem zanemarimo akterja – storilca, ki še vedno ostaja ključna oseba v kriminalnem paru, s svojo krivdo in odgovornostjo za nastalo posledico. Vendar je dosti lažje in tudi uspešno ozaveščati oškodovance za lastno varstvo kot pa spreminjati možne storilce, da ne bi ustvar-

jali ali iskali oz. »podlegali« priložnostim, ki vplivajo na njihovo vedenje. Seveda skladno z njihovo osebnostjo. **Ključna je vendarle osebnost.** Ampak, kako obvladovati deviante in vplivati na njihove osebnosti, da ne bi delali kaznivih dejanj? Situacijska prevencija najbolj odkriva to dilemo z obračanjem na oškodovance in zanemarjanjem storilcev.

Gotovo je dosti lažje in uspešneje, glede na izkušnje, spoznavati situacije, ki narekujejo preddeliktno in preprečevalno ukrepanje, kot pa pri posameznikih ali celih skupinah upravičeno domnevati, da bodo npr. kradli, ropali, posiljevali, gojlufali, ponarejali listine, prali denar itd., odvisno od tega, kaj sploh je mogoče početi na posameznih področjih. In prav zato ima lahko tudi nedržavno kriminalno preprečevanje toliko različnih oblik in možnosti za ustrezno delovanje, če za to le ostajajo pobude in organizacije. Državljsko preprečevanje, samovarovanje, skupinsko policiranje, iskanje in reševanje kriminalnih problemov, situacijska prevencija, državljansko patroliranje, označevanje predmetov itd. ustvarjajo danes nešteto vprašanj. Tudi **država podpira civilno delovanje v kriminalni prevenciji**, ker ima od tega samo korist, čeprav pogosto sumničavo spremlja (zlasti policija) različne pobude, ki nastajajo v (komercializiranem) zasebnem varstvu in skupnostnem policiranju – seveda odvisno od stopnje demokratičnosti v posamezni družbi in od strahu pred kriminalom. Zato se povečujejo tudi pravice žrtev v kazenskem postopku – ko je že prepozno – in ne samo njihova udeležnost v boju proti kriminalu predno se zgodi.

Situacijska prevencija, v kateri imajo glavno vlogo možne žrtve, se nakazuje kot doslej najuspešnejše kriminalno nadzorstvo na področju konvencionalne kriminalitete v soseski in lokalni skupnosti. Toda to preprečevanje od spodaj zgublja na svoji moči čim bolj gre po družbeni hierarhiji navzgor. Tu pa si z »žrtvami«, ki niso več primarne, ne moremo dosti pomagati in tudi od »socialne prevencije« nimamo kaj pričakovati, čeprav se še tako opirajo na uresničevanje idej starih kriminoloških šol, naravnanih na storilce kaznivih dejanj.

5. Vpliv preprečevanja na spreminjanje ljudi

Nekoč oz. že vso človeško zgodovino so od zastraševanja, groženj in kaznovanja storjenih dejanj pričakovali določen vpliv na ljudi: da ne bodo delali ali ponavljali tistega, zaradi česar so bili kaznovani drugi. Od t.i. generalne prevencije so s kaznovanim pravom upali, da bo dosežen vpliv na zmanjšanje kriminalitete. Tudi specialna prevencija z morebitnim postreženim nadzorom posebnih organov, rehabilitacijo, socialno pomočjo, svetovanjem in vodenjem deviantov je vzbujala upanje glede spreminjanja posameznikov. Toda ustrezna raziskovanja po svetu, ki jih ni bilo malo, so pokazala, da je **zaupanje v generalno in specialno prevencijo**, ki sta se dojemali predvsem kot pravnoformalno organizirano omejevanje kriminalitete – **kratkoma lo mit**, ki mu v sodobni družbi

ne gre več verjeti. Tudi slovenski kazenski zakonik je opustil ta pričakovanja, zato možnosti t.i. »pravne« prevencije ne gre slepo vnašati v prizadevanja za zatiranje in zmanjševanje kriminalitete, čeprav ju je vsaj miselno, težko opustiti in povsem zanemariti.

V sodobnem svetu je zato mogoče **največ pričakovati od javnih občil** in njihovih možnosti za socialnopedagoško preračunano vplivanje na ljudi. Ne toliko, da ne bi delali kaznivih dejanj, ker je to iluzija, marveč, da ne bi ustvarjali priložnosti za lastno oškodovanost s kriminalom. Ker pa mediji navadno ne omogočajo dvosmernih komunikacij, je samo od recipientov odvisno, kako bodo upoštevali vsebino preprečevalnopro-pagandnih napotil, ne glede na to, kdo jih prek medijev posreduje (policija, civilna družba, društva, specializirane organizacije itd.). Recipient je glavni uporabnik ustreznih nasvetov, ki mu utegnejo koristiti tako za obrambo pred kriminalom kot za napotilo ali nasvet, kako ga sploh storiti. Od tod tudi izvirajo **spoznanja o nevarnosti vesti javnih občil** vključno s filmi o kriminalu, nasilju, drogah itd., ki npr. otroke, mlade in druge seznanjajo z negativnimi platmi življenja, ki jih utegnejo ponavljati. To po eni strani. Po drugi pa se na ta način vzbuja strah pred kriminalom, ki je močno razširjen v zahodnem svetu (glej Meško, 2002, s. 29-45), pri nas pa smo ga prav tako odkrili že pred desetletji – vendar v določenih socialnih skupinah bolj kot v drugih. Toda strahu pred kriminaliteto ne velja dojemati samo kot strah, ki se ga je treba na vsak način izogibati in se ukvarjati z »zmanjševanjem strahu pred njo« kot ciljem (Meško, 2002, s. 60). Kajti strah je skoraj edini, kolikor ne najboljši generator (pretvornik) kriminalne prevencije oz. nevarnega stanja v kakšno drugo kakovost. **Zakaj naj bi se ljudje sploh varovali pred kriminalom** in se ga skušali izogibati – če ne zaradi strahu pred njim in zaradi obvarovanja škode, ki ga povzroča. Toda, če ga je preveč, če je pretiran, če ovira normalno življenje posameznikov ali celih skupin, če ustvarja masovno psihozo nevarnosti, ranljivosti in ogrožanja – potem je gotovo škodljiv in se mu velja upirati. Preprečevanje, ki mora temeljiti na ustrezni obveščenosti, je zato vedno problematično, je lahko koristno, kot je lahko škodljivo. Vedno pa je posameznik tisti, ki odbira, izbira in odloča ne samo, kaj je zanj nevarno, ampak, tudi kako se bo v strahu ali brez njega ravnal. **Bojita se lahko oba – žrtev in storilec.** Storilec morda še bolj, četudi se bo loteval samo posnemanja kriminala (copycat crime). Medijska tehnologija z agresivnostjo poročanja o človeški odklonskosti in pogosta brezobzirnost pri poseganju v zasebnost postajata čedalje bolj nevarni za posameznikove pravice in njegove svoboščine. Hkrati pa je za medije značilno proaktivno »izdelovanje« vesti, čeprav tega ne bi mogli trditi za vsa poročanja o kriminalu in varstvu pred njim – zlasti pri nas.

Za današnji čas pa je značilna tudi privatizacija družbenega nadzorstva in z njim preprečevanja kriminalitete. **Privatizacija je hkrati decentralizacija preprečevanja** in to na pravno neurejenih področjih delovanja ne glede na to, ali so organizirana ali prepuščena posameznikom. S tem pa lahko še tako

koristni in humanitarni ukrepi postanejo vmešavanje v tuje zadeve, v zasebnost in na področja, ki jih ljudje želijo zaradi diskretnosti varovati pred drugimi, kljub morebitnim pričakovanjem kohezivnosti v skupnosti, skupnostnem policiranju, reševanju problemov, situacijski prevenciji in premeščanju kriminalitete drugam, kar je lahko neetično, toda za določeno skupnost ali kraj – taktično obetavno. **Neformalni sistemi lahko povzročajo lastno ustvarjanje ranljivosti**, čisto drugačne od tistih, ki jih ustvarja kriminal sam. To pa ni samo sumničavost, strah pred tujci, izogibanje neznanecem, nezaupljivost, pretirana previdnost itd., ampak je proces, ki pelje k disfunkcioniranju soseske. Je kriminalna kontrola, ki naj bi se ji v »prevenciji« izogibali, ker ovira svobodo, demokracijo in ker zanjo ni prostora v »community policing«, ki doživlja čedalje več kritik (Robinson, et.al., s. 139-143).

»Strah pred viktimizacijo in splošno počutje ogroženosti sta ravno tako problematična kot kriminaliteta sama« (Kanduč, s. 348). Zato moramo vedno upoštevati stanje kriminalitete in odzivanje ljudi na ogrožujoče spodbude, pri čemer je kriminaliteta večinoma gospodarski pojav, ki motivira storilce zaradi koristi. **Preprečevanje kriminalitete torej varuje koristi**, zaradi česar je premoženjski kriminal mogoče uvrščati v model tržišča dela in je sredstvo za doseganje nezakonitih dobrin.

Pričakuje se, da bo »kriminalna prevencija« tudi vplivala na spreminjanje obojih, tako žrtev kot storilcev kriminala. Le da jo lahko vsaka skupina dojema na svoj način in v svojo korist glede na vloge pri ustvarjanju posledic kaznivih dejanj. Vedno pa moramo računati tudi s stranskimi negativnimi učinki.

6. Samonadzorsko preprečevanje kot privatizacija in komercializacija

Zaradi nezmožnosti države, da bi svoje varnostne storitve porazdeljevala pravično in po potrebah ljudi, je moralo priti do njene »erozije« tudi na tem področju, četudi zelo počasi in preudarno, če ne kar s sumničavostjo in nezaupanjem². Možnost, da nadzorstvene, preprečevalne in varnostne naloge opravlja poleg države še kdo drug, je privedla do: razširitve tovrstnih dejavnosti, do povečanja števila ljudi, ki se s tem ukvarjajo, do razširjanja stroškov za celotno vzdrževanje nadzorstvenovarnostnih dejavnosti in njihovo prenašanje na izvendržavne subjekte ter do trihotomije med državo, komercialnim in samovarovalnim zasebništvom. Čeprav se je zasebnik vso človeško zgodovino branil sam, saj je včasih imel celo svojo vojsko, valpte, nadzornike, paznike, čuvaje, stražarje, ječarje, krvnike in še kaj, je vendarle šele v kapitalizmu prišlo do pravnoformalno uveljavljene privatizacije in ko-

mercializacije »varovanja in nadzorovanja« v najrazličnejših oblikah, pogosto odvisno od »prostorov«, v katerih se kaj dogaja. Nadzorovanje, preprečevanje in varovanje se vedno opravljajo na nekem prostoru, kjer je treba obvladovati dogajanja in ljudi, ki so tam ali tja prihajajo. Zato je prostor navadno vedno tista okoliščina, ki določa, kakšno nadzorstvo je potrebno, da ne bo prihajalo do nevarnosti, ogrožanja in ranljivosti. Prostor je lahko javen, poljaven (oz. vmesen ali hibriden), polzaseben in povsem zaseben. S tem razločevanjem pa je povezan tudi ustrezen pravni red, ki določa kaj se sme in kaj se ne sme, in kdo prostor nadzoruje, kako in s čim ali kom, odvisno predvsem od lastnika prostora.

»Pokrivanje« prostora, če govorimo v policijskem jeziku, je zato vedno tisto delovanje, ki ga **terja narava prostora**, ki ga je treba obvladovati glede na lastništvo. Med povsem javnim (državnim) in čisto zasebnim prostorom se danes predvsem zaradi gospodarskointenzivnih dejavnosti nenehno pojavljajo nove oblike lastnine, ki hkrati zahtevajo ustrezne oblike nadzorovanja. In ker je kriminal predvsem dobiček ustvarjajoče delovanje, ga povsod želijo preprečevati že zaradi zmanjševanja škode, ki z njim nastaja. **Ohranjevanje dobička** (vrednosti prihodka itd.) je torej tista značilnost, ki **zahteva tako privatizacijo kot komercializacijo** preprečevanja in z njim tudi varovanja. Z njima se odpira varnostno tržišče, na katerem se ustrezne storitve ponujajo bodisi pogodbeno za denar bodisi kot samovarovalna dejavnost v lastni režiji, če se lastniku splača imeti svojo varnostno »službo« in če mu celo država naloži tako »službo« zaradi narave prostora (dejavnosti), ki je v splošno družbeno korist. Kajti ne moremo pričakovati, da bo država vseprek varovala naše ekonomske koristi. **Te brani le s pravom, potem, ko so bile že ogrožene – ne pa prej.**

Privatizacija je torej proces prenašanja določenih, dotlej državnih nalog na zasebništvu, ki tako pogodbeno ali lastniško, poleg države, prevzema odgovornost za določen obseg nadzorstvenih nalog, ki jih je dotlej izključno opravljal sama država. Toda, ker država navadno še vedno ohranja ustrezno količino pristojnosti nad nadzorovanjem »prostora« se pogosto pojavljajo različne nezaželene in konfliktno posledice, ki motijo »sožitje« med velikim in malim bratom. Ta konfliktnost gotovo ustvarja zmedo, v kateri se družba na splošno čedalje bolj »panoptizira«, kot bi rekel Michel Foucault, nastajajo nove kontrolne tehnike, določajo se lokacije za poostreno nadzorovanje, kolikor ne celo omejevanje svobode gibanja in delovanja tudi z naravnimi ovirami, »branljivim prostorom«, elektronskim ali celo biometričnim nadzorom itd., ali pogosto kar s fizičnim – kot so čuvaji, pazniki, vratarji in podobni. Državno in zasebno se prepletata ali kažeta v čistih oblikah, spreminjata od preproste do popolne tekmovalnosti in od sožitja do konfliktnosti. Toda osrednjega pomena je vedno razmerje med stroški in koristmi, s katerimi mora **sodobna družba dopuščati različnost in konkurenčnost**. Tudi zato je v kapitalizmu 21. stoletja nadzorstvena občutljivost čedalje bolj zamotana, in »hibridni policing« prepleten z

² Za to sta pri nas, kot poseben zgled, oba osnutka predlogov za spremembo Zakona o detektivski dejavnosti in Zakona o zasebnem varovanju in obveznem organiziranju službe varovanja.

»neformalnimi oblikami sodelovanja med različnimi družbenonadzorstvenimi dejavniki, katerih tradicionalni mehanizmi odgovornosti niso vedno uporabni« (Trevor, J. /Newburn, T., 1998, s. 38).

Ob splošnem trendu nadzorstvenopreprečevalne komercializacije se za samovarovalno delovanje posameznika uveljavlja zlasti situacijska prevencija s krepitvijo odgovornosti za lastno premoženje ali za varnost lokalne skupnosti in soseske. »Posameznikov družbenoekonomski položaj pomembno vpliva na njegove možnosti samozaščitnega ravnanja in varovanja lastnega premoženja« (Kanduč, Z., s. 348-349). Ob zasebni varnostni industriji se razširja še (toda ne pri nas) na **skupnostnem temelju organizirana kriminalnopreprečevalna dejavnost**, različne oblike državlanskega sodelovanja, vigilantizem v soseskah, opazovanje v lokalni skupnosti itd. Vendar je skupnostno varstvo lahko tudi močno neprijetno, zlasti kadar postaja strategija za upravljanje podrazreda in če bolj ustvarja družbeno polarizacijo kot pa njeno integracijo – kot pravijo kritiki. Zato ni tako malo sodobnih kriminologov in sociologov, ki so nezaupljivi do situacijske prevencije, do vlog lokalnih skupnosti in soseske, do privatizirane in komercializirane previdnosti, do socializiranega upravljanja tveganja in nevarnosti ter še česa. Veliko dobrega, kar lahko prinaša lokalna prevencija, ni vedno dobro. Zlasti pa ne dosega nekaterih ciljev, ki so zaradi narave kriminala nevarnejši od vseh drugih dostopnih oblik ogrožanja in ranljivosti. Zmogljivost preprečevanja in njegova kupljivost postajata tudi selektivni mehanizem za socialno razločevanje. Hkrati pa **širita družbeno kontrolo z različnimi samoobrambnimi strategijami**, spodbujanjem dejavnosti, mobilizacijo virov, izvajanjem preprečevalnih programov ter načrtovanjem itd.

7. Od represije k prevenciji – kot marketizaciji in razdržavljanju nadzovanja

V drugi polovici preteklega stoletja se je zlasti z gibanjem za »novo družbeno varstvo« (défense sociale, sociale defense itd.) kriminalna ali kriminalitetna politika nagnila od represije k drugačnemu obravnavanju pravnoformalno inkriminiranih pojavov. Četudi so na možnosti preprečevanja v človeški zgodovini opozarjali od Grkov Artistotela in Platona, Rimljanov Cicera, Ulpiana itd. ter prek Beccarie, Bentham in Peela tudi prenekateri drugi, se šele z Marcom Ancelom in Filipom Gramatico začne drugačno ravnanje z devianti, zoper katere naj bi uporabljali tudi nekazenske ukrepe, kriminaliteto in drugo odklonskost pa omejevali še z različnimi socialnimi, zdravstvenimi, kulturnimi, ekonomskimi in drugimi ukrepi. Toda **preprečevanje kriminalitete se teoretično in praktično začne poglobljeno obravnavati šele v zadnjih tridesetih letih**, vendar še to zelo različno v posameznih delih sveta. Gotovo so v tem pogledu največ storili v ZDA, ki so tudi najbolj obremenjene s kriminaliteto.

Zato največ znanja in praktičnih izkušenj prihaja prav od tam. Kriminologija in viktimologija ter znanje o preprečeva-

nju kriminalitete so zato povsem amerikanizirani in pogosto tudi različni praktični ukrepi posnemani, povsem nepreverjeno in neprilagojeno.

Za čas zadnjih petdesetih let je torej značilen prehod od izključne represije k različnim alternativnim prizadevanjem, ne le v kazenskem postopku, ampak tudi sicer. **V preprečevanje se vključujejo najrazličnejše znanosti** in težko je reči, kaj sploh ne bi utegnilo koristiti pri zatiranju in omejevanju kriminalitete. Vsaj domnevno, če ne drugače, ali pod geslom za red, mir in varnost se preprečevanje izvaja s pomočjo kogarkoli, ki lahko k temu kaj prispeva. **Od absolutnega zastraševanja se je sodobna država zatekla k zadrževanju, kolikor ne k zmanjševanju** teh pojavov z ustrezno prevencijo. V kriminalni prevenciji se pojavljajo različni trendi in tipologije, poskusi in načrtovanja, programi, politike, strategije in teorije. Za večjo uspešnost se uporabljajo najrazličnejše dejavnosti vključno s sodobno tehnologijo, različnimi reformami in fleksibilizacijo prizadevanj zlasti v lokalni skupnosti in soseskah, tako z menedžmentom kot s politizacijo. V poštev prihajajo različne ekonomske analize, mešanice socializacije z represijo, nove kontrolne možnosti, tja do nameščanja tehničnih sredstev in **splošnega družbenega panopticisma, večinoma vpeljanega brez regulacije**. Nevidno preprečevanje tako grozi z vdiranjem v zasebnost in ogrožanjem človekovih pravic in svoboščin. Ker pa država vsega tega ne zmore sama, še posebno, ker v »prevenciji« kljub velikim stroškom in trudu pogosto ni kaj pokazati, je večina preddeliktualnih ukrepov povsem dejuridizirana in potisnjena v polje delovanja posameznih strok in znanstvenih disciplin, v samovarovalno odzivanje in v prodajo preprečevalnih in varovalnih storitev na nadzorstvenovarnostnem tržišču. V privatizaciji in marketizaciji varovanja s kriminalom se iščejo dodatne možnosti omejevanja odklonskosti in reševanja nadzorstvenopreprečevalnih vprašanj, ki so lahko v določenem obsegu vsaj **zgodnja alternativa kasnejšim represivnim ukrepom** zoper storilce po ugotovljenih posledicah – če so bili odkriti in prijati.

Med represijo in prevencijo so nekateri razločki v družbeni dejavnosti omejevanja kriminalitete in odklonskosti. Represija se izvaja predvsem zoper ljudi. Preprečevanje pa se ukvarja v glavnem z vsem drugim in še najmanj z ljudmi. Represija je delovanje po dogodkih, preprečevanje pa se mora dogajati pred njimi, sicer ni to, kar naj bi bilo. Z represijo se ukvarja izključno samo država, preprečevanje pa dopušča komurkoli. Represija je do podrobnosti urejena s pravom, preprečevanje kriminalitete pa sploh ni regulirano. Represijo vzdržuje in plačuje država iz proračuna, medtem ko je za preprečevanje kriminalitete in odklonskosti dokaj skopa in praviloma samo na obrobni področjih dopušča in omogoča delovanje drugih organov in posameznikov, da se ukvarjajo z bagatelnimi zadevami, ki so zanjo preobremenjujoče. In ker naj bi bila **pozorna predvsem na najhujša kazniva dejanja**, mora dovoljevati nadomestilo za tisto, kar bi morala delati sama. Zato mora dopuščati ne samo **preprečevanje kot dopolnilo ali nadomestilo** svoji represiji, ampak tudi delovanje

zasebnovarnostnega podjetništva in detektivske dejavnosti, ki ponujajo svoje storitve podobno kot kdorkoli, ki na kakršnemkoli tržišču kaj ima in prodaja.

Marketizacija je na pohodu. Zato bi morala tudi policija, podobno kot pri nas državno tožilstvo (poravnavanje) in sodstvo (izvršitelji), iskati možnosti za obravnavanje družbeno manj nevarnih kaznivih dejanj, kajti vizija (vendar ne kot optična prevara in motnja zaznave – namesto strategij) gre v smeri čedalje večje privatizacije upravljanja z manj pomembno kriminaliteto in namenja vedno večjo pozornost hujši, zlasti globalizirani kriminaliteti, vključno s tako poudarjenim terorizmom in trgovanjem z ljudmi, ki ju raje obravnavajo po posledicah kot po njihovih vzrokih. **Preprečevanje se torej čedalje bolj pluralizira v nasprotju z represijo,** ki ostaja monopol države. Toda vedno manj, kajti sodobna država si ne lasti več izključne dominacije nad »varnostjo«, ampak jo previdno porazdeljuje v družbeni prostor, ne nazadnje tudi z udeležbo in ne le s prodajo na ustreznem tržišču.

Ampak za razvoj v tej smeri je treba spremeniti veljavno pravo, ki omogoča globalno rast varnostne industrije 21. stoletja z ustreznimi politikami, strategijami in taktikami, informatizacijo, primerno tržno kulturo in hkrati s centraliziranimi prizadevanji pri usklajevanju akcij ob dopuščanju različnosti odzivanja na kriminal in odklonskost, četudi ogrožata samo vsakdanje življenje v lokalni skupnosti in sosedi. Toda »prevencija« bo zaradi pretežno pravno neurejenega delovanja (ne glede na uspešnost) vedno ustvarjala najrazličnejše moralnoetične dileme, kolikor ne bo, kot kaže sedanost v ZDA, nekaj, kar bomo lahko razumeli kot masovno represijo in izvajanje neke oblasti (četudi še tako razpršene). Kajti »sleherna oblast se zlorablja«, je ugotovil že Montesquieu v svojem delu »O duhu zakonov«.

Sestavek končan 20. septembra 2002

LITERATURA

1. Ainsworth, P. (1995). *Psychology and Policing in a Changing World*. Wiley, Anglija.
2. Asirvatham, S. (2002). *Police and Policing*. Philadelphia, Chelsea House Publishers.
3. Fattah, E. (1999). Some reflections on crime prevention strategies in large metropolitan centers of the 21. st. century. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 7/2, s. 130-149.
4. Grabosky, P.N. (1992). Law Enforcement and the Citizen: Non-governmental Participants in Crime Prevention and Control. *Policing – Society* 2/4, s. 249-271.
5. Hawkin, D.ed. (1996). *Delinquency and Crime-Current Theories*. Cambridge, Cambridge University Press.
6. Hirsh, A., Garland, D., Wakefield, A. eds. (2000). *Ethical and Social Perspectives on Situational Prevention*. Oregon, Hart Publishing.
7. Hughes, G. (1998). *Understanding Crime Prevention – Social Control, Risk and Late Modernity*. Philadelphia, Open University Press.
8. Kanduč, Z. (1999). Kriminološke teorije o družbenem nadzorstvu. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50/2: s. 114-121.
9. Kanduč, Z. (1996). Možnosti preprečevalnih kriminalnopolitičnih ukrepov v okviru formalnih in neformalnih nadzorstvenih mehanizmov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47/4: s. 340-354.
10. Kangaspunta, K., Joutsen, M., Ollus, N., eds. (1998). *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America 1990-1994*. Heuni, Helsinki.
11. Mawby, R., ed. (1999). *Policing Across the World. Issues for the Twenty-first Century*. London, UCL Press.
12. McLaughlin, Muncie, J., eds. (1996). *Controlling Crime*. London, Sage Publication.
13. Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. VPVŠ, Ljubljana
14. O'Keefe, C. et al. (1996). *Taking a Bite Out of Crime. The Impact of the Citizens' Crime Prevention Media Campaign*. London, Sage Publication.
15. Palmiotto, M. (2000). *Community Policing – A Policing Strategy for the 21st. Century*. Maryland, Aspen Publishers.
16. Peak, K.J., Glenson, R.W. eds. (1999). *Community Policing – Problem Solving – Strategies and Practices*. New Port, Prentice Hall.
17. Reuvid, J. (1995). *The Regulation and Prevention of Economic Crime*. London, Kogan Page.
18. Robinson, C., Scaglione, R., Oliver, M. (1994). *Police in Contradiction – The Evaluation of the Police Function in Society*. London, Glenwood Press.
19. Rosenbaum, D.P., Lurigio, A.J., Davis, R.C. (1998). *The Prevention of Crime – Social and Situational Strategies*. Belmont, West/Wadsworth.
20. Ruggiero, V. (2000). *Crime and Markets, Essays in Anti-Criminology*. Oxford, Oxford Press.
21. Satnam, C. (1997). *Policing as Social Discipline*, Oxford, Clarendon.
22. Sheptycki, J.W.E. ed. (2000). *Issues in Transnational Policing*. London, Routledge.
23. Sieberg, K. (2001). *Criminal Dilemmas – Understanding and Preventing Crime*. Heidelberg, Springer.
24. Steven, P. Lab. (1990) Citizen Crime Prevention: Domains and Participation. *Justice Quarterly* 7/3, s. 467 – 491.
25. Taylor, I. (1999). *Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies*. Cambridge, Polity Press.
26. Trevor, J., Newburn, T. (1998), *Private Security and Public Policing*. Oxford, Clarendon Press.

27. Waddington, P.A.J. (1999). **Policing Citizens: Authority and Rights**. London, UCL Press.
28. Žaberl, M. (2001). Stičišče represije in preventive: sodelovanje med vodjo policijskega okoliša in policistom kriminalistom na lokalni ravni. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 52/4: s. 355-362.

Capacities and efficiency of prevention of crime - some dilemmas

Janez Pečar, LL.D., Professor of Criminology, Rozmanova 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Crime prevention is more efficient in traditional or the simplest criminal offences for which physical force is necessary, as well as an opportunity and a suitable moment. Opportunities are less important in prevention of other forms of crime, in particular in cases of so-called intellectual crime. However, opportunity nevertheless represents the principal incentive for most crime, which calls for situational prevention and is left to potential victims - in particular to private persons or companies. These can defend themselves either by means of commercial security or self-protection. The state allocates its preventive activities rather selectively; especially in relation to secondary and tertiary victimisation, it mostly depends on crime reporting, while its proactive activities in these areas are considerably limited, due to its incapacity to control victimogenic situations. For this reason, it seems that victims are the most appropriate vehicles of crime prevention. On the other hand, every society has given up the attempts to modify people not to commit criminal offences as an economic category, promising certain profit. Known offenders are mostly handled by formal agencies of repression, using various scientific disciplines, while prevention is mainly a non-legal and lay activity, usually motivated by the fear of crime. When a state is threatened, this is also used for state-organised prevention even in global dimensions (terrorism, corruption, money laundering etc.). The globalised world with its digital revolution is also shaped in the frame of the following conflicting processes: privatisation, commercialisation and state-organised prevention with the associated militarisation.

Key words: crime prevention, opportunity, state, private security, commercialisation of security, victims, crime repression

UDC: 343.85